

ПОРІВНЯЛЬНО-ІСТОРИЧНЕ І ТИПОЛОГІЧНЕ МОВОЗНАВСТВО

УДК 81'23:81'362:[811.111+811.161.2

DOI <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2019.2-2/09>**Вайноренс І. П.**

Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова

КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИЙ СКЛАДНИК КАУЗАЛЬНОЇ ДОМІНАНТИ «ЕФЕКТ» В АНГЛОМОВНОМУ Й УКРАЇНОМОВНОМУ ЕКОНОМІЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті обстоюється думка про доцільність вивчення актуалізації об'єктів реальної дійсності в різних типах дискурсу (зокрема, інституційного) через використання синтаксичних концептів. Відповідно для каузальної домінанти «ефект» запропоновано застосувати синтаксичний концепт КАУЗАЛЬНОСТІ, що як двопланова одиниця когнітивно-семантичного синтаксису має план змісту (каузальні семемі – типові пропозиції) та план вираження (структурні схеми). На матеріалі англomовного й українomовного економічного дискурсу виявлено пропозиційно-змістову наповненість для каузальної домінанти «ефект», тобто ідентифіковано типові пропозиції її змісту. За результатами дослідження встановлено 312 диференційних типів каузальних семем, актуалізованих в англomовному економічному дискурсі, та 108 – в українomовному. Визначення структурних схем реалізації встановлених семем становитиме перспективу нашого подальшого дослідження, що дасть змогу ідентифікувати специфіку об'єктивації каузальної домінанти «ефект» не лише в різних мовах, а також у різних типах дискурсу.

Ключові слова: когнітивно-семантичний складник, каузальна домінанта, синтаксичний концепт КАУЗАЛЬНОСТІ, каузальна семема, типова пропозиція, диференційний тип, економічний дискурс.

Постановка проблеми. Глобалізація світового простору вимагає вищого рівня володіння навичками міжкультурної комунікації (Ф. Бацевич, Н. Леміш, О. Селіванова, L. Chodzkіene, E. Hall та інші). У цьому зв'язку вивчення типів дискурсу (і власне лінгвальних засобів їх реалізації), у яких безпосередньо відображено досягнення окремих етносів у різних професійних сферах (зокрема, економічній), стає актуальним, набуваючи практичного значення. Від володіння даними в галузі національних економік залежить успішність міжнародної співпраці, що, звісно, є важливим для підтримки мирного співіснування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Економічний дискурс як цілісне утворення включає цілу низку глобальних понять, як-от: економіка, ринок, інвестування, бізнес, виробництво, праця, торгівля, вартість, фінанси, гроші, багатство тощо. Зміна сутності цих понять неодмінно відображається й в їх лінгвальній реалі-

зації, потребуючи своєчасного вивчення. Економічний дискурс перебуває у фокусі розгляду як вітчизняних (Ф. Бацевич, Л. Безугла, О. Морозова, Л. Солощук, В. Лук'янець, І. Шевченко та інші), так і зарубіжних (Т. ван Дейк, В. Карасик, М. Макаров, Н. Фейєрклау та інші) вчених. Н. А. Ковальська (2013 р.) пропонує «текст, породжений у відповідній професійній сфері», називати «професійним дискурсом» [8, с. 194–195]. Отже, побудова текстів економічного дискурсу буде залежати від сектору економіки (зовнішньоторговельні відносини, інвестування, виробництво тощо). Т. А. Євтушина (2014 р.) додає: «Кількість соціальних інститутів (галузей) у сучасному суспільстві формує кількість різновидів інституційного дискурсу» [5, с. 44; 13]. Отже, економічний дискурс (як різновид інституційного, статусно-орієнтованого, галузевого, за В. Карасиком) можна поділити на різні професійні дискурси, як це робить Май Лікунь:

економіко-теоретичний, торговельно-економічний, промислово-економічний тощо [12, с. 9].

Проте увагу вчених привертає не лише визначення самого економічного дискурсу та його різновидів, економічний дискурс також розглядають як об'єкт міждисциплінарних досліджень, зосереджуючись, наприклад, як Р. Н. Калимова (2012 р.), на застосуванні дискурсивного аналізу в текстах професійного спілкування (зокрема, економічної сфери) [7, с. 132–136]. К. В. Томашевська (2000 р.) вивчає лексичну репрезентацію економічного дискурсу сучасника, що віддзеркалює «зміни у суспільній свідомості, ментальності носія мови, активні процеси» [18, с. 3], які, маючи соціальне підґрунтя, відбуваються в лексиконах різних сучасних мов.

А. Е. Маланханова, П. В. Сисоєв (2015 р.) відносять економічний дискурс до інституційного, аналізуючи на основі китайської мови чотири групи його ознак (конститутивність, власне інституційність, специфічність і нейтральність) [14], подаючи відмінності лексичного складу, стилю й синтаксичних конструкцій залежно від інтенції мовця в певній економічній сфері спілкування, при цьому акцентуючи на труднощах під час перекладу російською мовою текстів економічного дискурсу. Останнє перебуває в центрі уваги й Н. С. Федощенко (2016 р.), яка вивчає особливості перекладу економічних термінів у китайській мові [19], а також Н. Є. Горської та О. А. Прибилевої (2018 р.), котрі специфіку перекладу термінологічної лексики досліджують на матеріалі трьох мов: китайської, російської та англійської [4].

Отже, наразі надзвичайно актуальним стає вивчення об'єктивації базових концептів у текстах економічного дискурсу різних мов. Проблематичним у цьому зв'язку сьогодні залишається визначення основи зіставлення. Досліджуючи способи об'єктивації лінгвальних гештальтів сфери економіки на матеріалі англійської, німецької, української та російської мов, І. В. Новосельцева (2016 р.) акцентує, що матеріал для опрацювання, як власне й встановлення *tertium comparationis* для його вивчення, залежить від наукової парадигми, в межах якої аналізується обране явище, а також від мовного рівня, на якому відбувається такий аналіз [15, с. 45–46]. Отже, обираючи об'єктом нашого дослідження каузальну домінанту «ефект» в англійській та українській мовах, яку ми аналізуємо на рівні когнітивно-семантичного синтаксису у межах когнітивно-дискурсивної парадигми із застосуванням принципів антропоцентризму та антропокосмологізму (індивідуально-колектив-

ного підходу), доцільним видається визначити за основу зіставлення синтаксичний концепт КАУЗАЛЬНОСТІ як двопланову одиницю, що має план змісту та план вираження. Провідну роль у таких розвідках відіграє встановлення типових пропозицій [2; 3; 9; 10; 17; 20; 22; 24] (плану змісту: у нашому випадку – каузальних семем) з подальшою ідентифікацією їх структурних схем (плану вираження) [11; 21, с. 246; 22].

Постановка завдання. *Метою* розвідки є встановлення когнітивно-семантичного складника каузальної домінанти «ефект» в англійському й українському економічному дискурсі. Досягнення поставленої мети зумовило вирішення таких *завдань*: 1) обґрунтувати доцільність вивчення актуалізації об'єктів каузального фрагмента дійсності в інституційному дискурсі через використання синтаксичного концепту КАУЗАЛЬНОСТІ; 2) ідентифікувати типові пропозиції (каузальні семем) для каузальної домінанти «ефект» на матеріалі англійського й українського економічного дискурсу; 3) встановити диференційні типи каузальних семем, що формують когнітивно-семантичний складник каузальної домінанти «ефект» в обох мовах вивчення.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що об'єктом дослідження виступає каузальна домінанта «ефект», під якою ми розуміємо один із компонентів п'яти бінем каузального комплексу як ментально-логічного конструкта (бінеми: причина – ефект, підстава – висновок, умова – результат, допуст – наслідок, мета – засіб, які об'єктивуються в різних мовах через синтаксичний концепт КАУЗАЛЬНОСТІ [3; 10, с. 11, 14]), що реалізується в мовленні у вигляді експліцитного або імпліцитного складника каузальної ситуації, виконуючи роль або антецедента каузації, або її консеквента, то предметом вивчення стає її глибинний (когнітивно-семантичний = пропозиційно-змістовий) та поверхневий (когнітивно-структурний) складники. Саме когнітивно-семантичні та когнітивно-структурні компоненти формують таку двопланову одиницю, якою є синтаксичний концепт (одиниця когнітивно-семантичного синтаксису, здатна виступати основою зіставлення для виявлення спільного й відмінного в об'єктивації концептів в різних мовах) [10; 15, с. 46; 21, с. 246–247]. Алгоритм, запропонований Н. Леміш у докторській дисертації щодо виявлення універсального та ідіоетнічного в картуванні фрагмента каузальної дійсності англійцями, нідерландцями, іспанцями, українцями та росіянами на основі лексикографічних джерел

(див. [10, с. 144–211], нами пристосовано до встановлення типових пропозицій (каузальних семем) для каузальної домінанти «ефект» (її когнітивно-семантичної наповненості) на матеріалі англomовного й україномовного економічного дискурсу.

Джерельною базою цієї розвідки є енциклопедія світової економіки англійською мовою «The Princeton Encyclopedia of the World Economy» (2009 р. – 1246 с.) [23], «Економічний словник» Й. С. Завадського (2006 р. – 355 с.) [6], підручник І. М. Бойчик «Економіка підприємства» (2016 р. – 378 с.) [1], підручник Л. С. Шевченко «Основи економічної теорії» (2008 р. – 448 с.) [16] українською мовою – приблизно з однаковою кількістю сторінок для опрацювання в кожній з мов вивчення (1246 сторінок – англійська мова, 1181 сторінка – українська мова).

За допомогою суцільної вибірки із зазначених вище джерел нами було вилучено всі контексти (фрагменти обсягом по 1–2 речення) вживання номінацій «effect» і «effects» в англomовному економічному дискурсі та «ефект» і «ефекти» – в україномовному. Поєднавши процедуру аналізу значення слів і пропозицій з аналізом впливу синтаксичних структур на формування значення (контент-аналіз), нами було ідентифіковано 673 каузальні семемі на матеріалі англomовного економічного дискурсу та 222 каузальні семемі – україномовного. Застосування матриць, розроблених Н. Леміш [10, с. 120], дало нам змогу через вилучення повторюваних типів каузальних семем сформувані реєстр їх диференційних типів. Отже, в англійській мові нами отримано 312 диференційних типів, а в українській – 108, що є властивими для економічного дискурсу досліджуваних мов.

Проілюструємо найчастотніші диференційні типи для каузальної домінанти «ефект» для англomовного економічного дискурсу (подаємо лише ті, які повторювалися не менше 5 разів – скільки саме зазначено в дужках):

SMTH TO HAVE (NO) EFFECT / EFFECTS (99);

SMTH TO BE EFFECT / EFFECTS (37);

SMTH TO INFLUENCE EFFECT / EFFECTS (16);

SMTH TO GIVE RISE TO EFFECT / EFFECTS (15);

SMTH TO OFFSET EFFECT / EFFECTS (9);

SMTH TO REDUCE EFFECT / EFFECTS (8);

SMB TO ANALYZE EFFECT / EFFECTS (7);

SMB TO ESTIMATE EFFECT / EFFECTS (7);

SMTH TO EXAMINE EFFECT / EFFECTS (7);

SMTH TO SHOW EFFECT / EFFECTS (7);

SMTH TO GENERATE EFFECT / EFFECTS (6);

SMB TO CONSIDER EFFECT / EFFECTS (6);

SMTH TO ANALYZE EFFECT / EFFECTS (6);

SMTH TO BE BASED ON EFFECT / EFFECTS (6);

SMB TO UNDERSTAND EFFECTS (5);

SMTH TO BE REFERRED TO AS EFFECT / EFFECTS (5);

SMTH TO DEPEND ON / UPON EFFECTS (5);

SMTH TO INCREASE EFFECT / EFFECTS (5);

SMTH TO LEAD TO EFFECT / EFFECTS (5);

SMTH TO MEASURE EFFECT / EFFECTS (5);

SMTH TO REINFORCE EFFECT / EFFECTS (5).

Отже, в англomовному економічному дискурсі нами було виявлено 673 каузальні семемі, після вилучення повторюваних типів реєстр становить 312 диференційних типів, 98 з яких повторюються від 2 до 99 разів. Перші три найчастотніші диференційні типи: SMTH TO HAVE (NO) EFFECT / EFFECTS (99); SMTH TO BE EFFECT / EFFECTS (37); SMTH TO INFLUENCE EFFECT / EFFECTS (16).

Для україномовного економічного дискурсу кількість вилучених каузальних семем для домінанти «ефект» становить 222 одиниці, з яких було виокремлено 108 диференційних типів. 19 диференційних типів повторюються від 2 до 23 разів. Найчастотнішими є такі:

ЩОСЬ БУТИ ЕФЕКТОМ (23);

ЩОСЬ ОБЧИСЛЮВАТИ ЕФЕКТ (10);

ЩОСЬ ДОСЯГАТИ ЕФЕКТУ (8);

ХТОСЬ ОЦІНЮВАТИ ЕФЕКТ (7);

ЩОСЬ ОЦІНЮВАТИ ЕФЕКТ (7);

ЩОСЬ НАЗИВАТИСЯ ЕФЕКТОМ (6);

ХТОСЬ ОДЕРЖУВАТИ ЕФЕКТ (5);

ХТОСЬ ОТРИМАТИ ЕФЕКТ (5);

ХТОСЬ РОЗРАХОВУВАТИ ЕФЕКТ (5).

Перші три найчастотніші диференційні типи: ЩОСЬ БУТИ ЕФЕКТОМ (23); ЩОСЬ ОБЧИСЛЮВАТИ ЕФЕКТ (10); ЩОСЬ ДОСЯГАТИ ЕФЕКТУ (8).

Зіставляючи отримані дані, можна констатувати, що для економічного дискурсу в обох досліджуваних мовах надзвичайно важливим є виділення й класифікування економічних ефектів, що демонструє частотність каузальної семемі SMTH TO BE EFFECT / EFFECTS (37) в англійській мові та ЩОСЬ БУТИ ЕФЕКТОМ (23) – в українській, які входять до перших трьох найчастотніших диференційних типів.

Висновки і пропозиції. Підсумовуючи, зазначимо, що, порівнюючи з лексикографічними джерелами, на матеріалі яких у попередніх розвідках

для каузальної домінанти «ефект» в англійській мові було виявлено 41 каузальну семему з 19 диференційними типами, а в українській мові – 17 каузальних семем з 9 диференційними типами, нами було ідентифіковано 312 диференційних типів каузальних семем (типових пропозицій) в англійському економічному дискурсі й 108 – в українському. Це свідчить про надзвичайне багатство англійської мови на синоніми – майже втричі більше, ніж в українській, а також

про необхідність вивчення когнітивно-семантичного складника різних домінант у мовах світу, що дає безпосереднє уявлення про специфіку концептуалізації, категоризації й, відповідно, членування дійсності різними мовами. *Перспективою* щодо подальшого вивчення каузальної домінанти «ефект» в англійському та українському дискурсах є ідентифікація структурних схем реалізації її когнітивно-семантичного складника.

Список літератури:

1. Бойчик І. М. Економіка підприємства : підручник. Київ : Кондор-Видавництво, 2016. 378 с.
2. Вайнорене І. П. Колокації з каузальною домінантою «ефект» в англійській та українській мовах. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов.* 2017. Вип. 16. С. 52–61.
3. Вайнорене І. П. Когнітивно-структурна і пропозиційно-змістова складові каузальної домінанти «ефект» в англійському й українському психологічному дискурсі. *Закарпатські філологічні студії.* 2019. Вип. 9. (у друці).
4. Горская Н. Е., Прибылева Е. А. Особенности перевода терминологической лексики в условиях триггосии (на примере китайского, русского и английского языков). *Достижения вузовской науки 2018* : сборник статей II Международного научно-исследовательского конкурса, г. Пенза, 5 мая 2018 г. Пенза : Наука и Просвещение, 2018. С. 147–150.
5. Евтушина Т. А., Ковальская Н. А. Экономический дискурс как объект лингвистического исследования. *Вестник Челябинского государственного университета. Серия : Филология. Искусствоведение.* 2014. № 6 (335). Вып. 88. С. 42–46.
6. Економічний словник / за ред. Й. С. Завадського, Т. В. Осовської, О. О. Юшкевич. Київ : Кондор 2006, 355 с.
7. Калимова Р. Н. Экономический дискурс как объект междисциплинарных исследований (обзор научных концепций). *Романские языки в межкультурном пространстве* : материалы Междун. научн. конф., г. Москва, 26–27 июня 2012. Москва : МГОУ, 2012. С. 132–136.
8. Ковальська Н. А. Релевантність економічного дискурсу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* Серія: Філологічна. 2013. Вип. 38. С. 193–196.
9. Кузьмина С. Е. Понятие «синтаксический концепт» в лингвистических исследованиях. *Вестник Челябинского государственного университета. Филология. Искусствоведение.* 2012. № 17 (271). Вып. 66. С. 87–90.
10. Леміш Н. Є. Вертеральні типи каузальності у споріднених мовах : монографія. Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені І. Франка, 2015. 508 с.
11. Леміш Н. Є. Синтаксичний концепт як основа зіставлення у сучасних лінгвокогнітивних дослідженнях. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов.* 2017. Вип. 16. С. 150–158.
12. Май Лікунь. Російський економічний текст у функціонально-стилістичному та соціолінгвістичному аспектах : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Сімферополь, 2008. 20 с.
13. Макаров М. Л. Основы теории дискурса. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 278 с.
14. Маланханова А. Е., Сысоев П. В. Особенности перевода текстов экономического дискурса с китайского языка на русский язык. *Язык и культура.* 2015. № 4 (32). С. 31–45.
15. Новосельцева І. В. Способи об'єктивації лінгвальних гештальтів сфери економіки (на матеріалі германських і слов'янських мов) : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.15. Київ, 2016. 218 с.
16. Основы экономической теории : підручник / за ред. Л. С. Шевченко. Харків : Право, 2008. 448 с.
17. Попова З. Д. Синтаксический концепт и межкультурная коммуникация. *Вестник Воронежского государственного университета. Серия: Лингвистика и межкультурная коммуникация.* 2004. № 2. С. 27–31.
18. Томашевская К. В. Экономический дискурс современника в его лексическом представлении : дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.01. Санкт-Петербург, 2000. 532 с.
19. Федощенко Н. С. Особенности перевода экономических терминов в китайском языке. *Молодой учёный.* № 18 (122). С. 511–513.
20. Фурс Л. А. Синтаксически репрезентируемые концепты : автореф. дисс. ... д-ра филол. наук : 10.02.04; 10.02.19. Тамбов, 2004. 36 с.

21. Швець О. В. Номінативні речення як засіб вербалізації результатів концептуалізації об'єктивної дійсності індивідом. *Філософія мови та нові тенденції в перекладознавстві й лінгвістиці* : зб. мат-лів II Міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 березня 2019 р. Київ, 2019. С. 245–249.

22. Jackendoff R. What is a Concept? *Frames, fields, and contrasts: new essays in semantic and lexical organization*. New-York : Routledge, 2012. P. 191–208.

23. The Princeton Encyclopedia of the World Economy / Editors in chief Kenneth A. Reinert, Ramkishen S. Rajan. Princeton and Oxford : Princeton University Press, 2009. 1246 p.

24. Vainorenien I. Collocations with Causal Dominant “Effect” in the English and Ukrainian Languages. *Language in Different Contexts* : research papers collection. V. VIII (1). May 3–4, 2018. Vilnius, 2018. P. 94–101.

КОГНИТИВНО-СЕМАНТИЧЕСКАЯ СОСТАВЛЯЮЩАЯ КАУЗАЛЬНОЙ ДОМИНАНТЫ «ЭФФЕКТ» В АНГЛОЯЗЫЧНОМ И УКРАИНОЯЗЫЧНОМ ЭКОНОМИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В статье выдвигается мнение касательно целесообразности изучения актуализации объектов реальной действительности в различных типах дискурса (в частности, институционального) с использованием синтаксических концептов. Соответственно, для каузальной доминанты «эффект» предложено применить синтаксический концепт КАУЗАЛЬНОСТИ, который как двупланная единица когнитивно-семантического синтаксиса имеет план содержания (каузальные семемы – типовые пропозиции) и план выражения (структурные схемы). На материале англоязычного и украиноязычного экономического дискурса выявлено пропозиционно-содержательное наполнение для каузальной доминанты «эффект», то есть идентифицировано типовые пропозиции её содержания. По результатам исследования установлено 312 дифференциальных типов каузальных семем, актуализированных в англоязычном экономическом дискурсе, и 108 – в украиноязычном. Определение структурных схем реализации установленных семем составляет перспективу нашего дальнейшего исследования, что позволит идентифицировать специфику объективации каузальной доминанты «эффект» не только в разных языках, а и в разных типах дискурса.

Ключевые слова: когнитивно-семантическая составляющая, каузальная доминанта, синтаксический концепт КАУЗАЛЬНОСТИ, каузальная семема, типовая пропозиция, дифференциальный тип, экономический дискурс.

COGNITIVE-SEMANTIC CONSTITUENT OF CAUSAL DOMINANT “EFFECT” IN ENGLISH AND UKRAINIAN ECONOMIC DISCOURSE

The paper rationalizes studying the objects of reality actualization in different types of discourse (institutional one inclusive) through the use of sentential concepts. Hence for the causal dominant “effect” it is suggested to apply the sentential concept of CAUSALITY, the latter being a unit of cognitive and semantic syntax with two planes – a plane of content (causal sememes as typical propositions) and a plane of expression (structural schemes). The paper reveals the propositional content (that is typical propositions) for causal dominant “effect” in both English and Ukrainian economic discourse. As a result, 312 types of typical propositions in English economic discourse and 108 – in Ukrainian economic discourse were established. Identification of structural schemes types for the established sememes makes the prospects for further research, opening the way not just to reveal the peculiarities of causal dominant “effect” objectification in different languages, but also in different types of discourse.

Key words: cognitive-semantic constituent, causal dominant, sentential concept of CAUSALITY, causal sememe, typical proposition, differential type, economic discourse.